

Оригинални научни рад
Примљен: 26. фебруара 2024.
Прихваћен: 30. априла 2024.
УДК 821.163.41.09-95 Јевтић Б.
821.163.41.09 Андрић И.
10.46630/phm.16.2024.05

Мирјана Д. Бојанић Ћирковић¹

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику
<https://orcid.org/0000-0002-5346-2503>

РЕЦЕПЦИЈА АНДРИЋЕВОГ ДЕЛА У СТВАРАЛАШТВУ БОРИВОЈА ЈЕВТИЋА

У односу на експлицитније аналогije између дела Ива Андрића и Боривоја Јевтића, присутних у погледу њиховог историјског периода, регионалног простора, књижевноисторијског раздобља, па и делом политичког деловања у „Младој Босни”, овај рад се усмерава ка теми која је у исти мах важна у стваралачком, нарочито књиженокритичком домену Јевтићевог стваралаштва, и опседантна у укупном деловању Боривоја Јевтића – писца, новинара, уредника, режисера, културног ангажованог посленика. Тумачећи Јевтићеву грађу о Андрићевом делу – белешке, записе, огледе, не заобилазећи наведене контексте Јевтићевог посезања за Андрићем и његовим делом, можемо боље разумети Јевтићев књижевнокритички метод. Истраживање показује да се схема Јевтићевих кратких осврта кроз друштвенополитички и књижевноисторијски контекст „јављања” писца, кратак преглед његовог књижевног развоја, сажет преглед рецепције његовог стваралаштва, експликацију његових типичних и специфичних поетичких црта, усмерење ка најзначајнијем делу и експлицитно вредновање естетске вредности датог дела и укупног стваралаштва, као и указивање на допринос поднебљу на којем се као писац обликовао и коме се као стваралац обраћа, у белешкама о Андрићу додатно усложњава (постаје комплетнија), али и мења у смеру структуралистичко-нараторолошког правца.

Кључне речи: рецепција, књижевна критика, позитивизам, витализам, структурализам, Иво Андрић.

1. Методологија Јевтићеве књижевне критике

За разумевање стваралачке личности Боривоја Јевтића (Сарајево 1984 – Сарајево 1959) потребан је одређени контекст, и то пре друштвено-историјски него књижевноисторијски јер све што је Боривоје Јевтић стварао, од поезије, преко приповедака, романа, драмских текстова, есеја до књижевнокритичких и књижевнонаучних текстова, и све што је чинио писањем, уређивањем више књижевних и позоришних листова (*Прејлед*, *Сарајевска сцена* и др.), уређивањем позоришног репертоара (у Сарајеву, Београду, Шапцу), чинио је зарад деловања на појединца и друштво у целини, у једном бурном историјском времену. И пре приступа његовом делу, било књижевноуметничком или књижевно-научном (есејима, мемоарима,

¹ mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

књижевнокритичким текстовима), важно је истаћи да се његов живот одвијао у сагласју са идејом борбе за слободу, при чему саму *идеју* никада није жртвовао.² Од 1912. године формално постаје присталица омладинског покрета „Млада Босна”; неформално, односно идејно, то остаје током читавог живота, не потискујући наведени идеолошки слој ни у књижевноуметничком стваралаштву. Кључни елемент његовог идејног система је борба; међутим, за разлику од писца који је, уз Боривоја Јевтића предмет нашег разматрања, овај аутор не води борбу у себи, већ се испољава путем свеколике борбе, чији је један од аспеката полемика. Она је неизоставни део и микро-целина (попут Јевтићевих бележака) и квантитетом већих жанрова („De profundis”; *Сарајевски аџенџији: сећања и утисци*). Боривоје Јевтић *идеју слободe* приказује и својим драмским комадима (*Царске кохорте: шест слика једне трајикомедије, с инџермецом*) на сцени, и на филму.³

Стваралаштву писаца из Босне и Херцеговине (било савременицима или припадницима старијих генерација) Јевтић приступа „виталистички”⁴, из угла доприноса „духовном напретку средине” (ТОМИЋ KOVAЋ 1983: 204) средине у којој су деловали и својим књижевним делом, и културним прегнућима. Ова дихотомија (или амбигвитет) јесте обележје Јевтићевог књижевнокритичког присуца и на микро плану: тако ће о Андрићевом делу писати и са структуралистичког, и са идејно-филозофског и друштвено-културног аспекта јер, како се може уочити из укупне Јевтићеве био-библиографије, стваралаштво је *мисија* са циљем *сведочења* (не у периодизацијском реалистичком поимању) и *деловања* на свест и свет. Са овог „стајалишта” Јевтић је без зазора писао и о негативним странама дела својих савременика – „регионалних” писаца Босне и Херцеговине. Поред јединства у стваралачким назорима, Јевтићево полазиште за разматрање овог књижевног корпуса је и позитивистичко-теновско јер босанскохерцеговачки „pisac posi u sebi [...] specifikum svoga kraja, rase, tla iz koga je ponikao i vremena u kome je stvaraо” (ТОМИЋ KOVAЋ 1983: 204). Дакле, Јевтићев књижевнокритички приступ не заобилази методологију спољашње историје књижевности; он пише о „*књижевним приликама* (истакла М. Б. Ђ.) у Босни” (истоимени чланак, ЈЕВТИЋ 1924: 5), чиме изнова указује на каузалитет поднебља и стваралачког процеса аутора, у првом реду „Младобосанаца”, евидентном на фону спољашњих (идејно-филозофских, друштвено-политичких, образовно-васпитних) и унутрашњих (тематско мотивских, односно садржајних) фактора стваралаштва. Без обзира на то што Јевтић често из овог угла износи оцену вредности дела (уп. са истицањем Андрића као „stvaraоca koji je istinski ’ušao u bogato tle bosansko, zadržtano od krvi, seksusa i tame istoka”, ТОМИЋ KOVAЋ 1983: 205), средишњи делови његове књижевне критике су махом структуралистички: након смештања дела у књижевни низ (књижевноисторијски, друштвенокултурни), те иманентнопоетички (јер се често осврће на интегрални опус ствараоца о којем пише), и након и експлицитног вредновања у том контексту

2 О животу и делу Боривоја Јевтића опширније в. БОЈАНИЋ ЂИРКОВИЋ 2024: 259–268 и 395–399.

3 Јевтић је за „Босну-филм” написао два сценарија са тематиком из револуционарне делатности „Младе Босне”. Важан је и податак да је 1952. године био уредник „Босна-филма”.

4 Алузија на скерлићевски идејно-методолошки аспект сагледавања „новије српске књижевности”, близак Јевтићу-ствараоцу и књижевном критичару. О Скерлићевом утицају на ствараоца о којем пишемо опширније в. ТОМИЋ KOVAЋ 1983: 167–171.

(примера ради, за Шантића наводи да је „nacionalni pjesnik u najboljem značenju te riječi”, ТОМИЋ KOVAČ 1983: 207), Јевтић нарочиту пажњу посвећује тематско-мотивском слоју дела, стиху и песничким сликама, односно облицима приповедања и карактеризацији ликова, а све у односу на хоризонте очекивања тадашње читалачке публике (у ширем смислу друштва) у погледу жанра и односа према стварности (тачније, из угла ангажованости књижевности). Схема његових (парадоксално) кратких осврта на интегрално дело ствараоца обично садржи: друштвенopolитички и књижевноисторијски контекст „јављања” писца, кратак преглед његовог књижевног развоја, сажет преглед рецепције његовог стваралаштва, експликацију његових типичних и специфичних поетичких црта, усмерење ка најзначајнијем делу и експлицитно вредновање естетске вредности датог дела и укупног стваралаштва, као и указивање на допринос поднебљу на којем се као писац обликовао и коме се као стваралац обраћа; у погледу оцена Јевтић је објективан и аргументован, а саме оцене су и позитивне, и негативне.⁵

У дневничко-мемоарским белешкама које су, како сугерише њихов приређивач Јасмина Ахметагић (1999: 165–166) на основу тона и Јевтићеве „потребе да некоме саопшти оно што осећа и ради, чита и пише”, писане с намером да буду објављене, налазимо више аутопоетичких исказа овог писца. Они се махом односе на сагледавање стваралачког процеса као технике коју треба стално усавршавати, са циљем „заустављања живота” (АХМЕТАГИЋ 1999: 165), односно његовог бележења у свим детаљима и нијансама осета, са циљем *сведочења*. Превасходно, ове белешке осветљавају Јевтићеву природу проматрача коме је сваки елемент стварности (до баналности) повод за озбиљну рефлексију:

„Бележити! Само бележити! Све бележити! Да ли оно што се доживи у току једног дана, што се чује, види и примети – чисто чулне сензације; да ли оно што унутарње затрепери у човеку, неки одблесак мисли, неко духовно остварење датог – свеједно. Али, бележити, ма колико то изгледало безначајно. Живот је, уосталом, низ ситуација. [...] Може човечје памћење бити необично јако, временом се најзад много шта заборава: нови утисци, особито они срећнији, 'радоснији', потисну оне раније, 'невољније'. А не постоји, мислим, ништа што није важно, пошто је 'последња међа' увек пред нашим очима, а после ње, вероватно, мрак и мир. [...] То важи за спољње и унутарње доживљаје, за оно лично и субјективно, важило би, подједнако, и за лектуру, за све оно што прочитамо било у књигама од вредности, било у дневној штампи. То су 'документа живота', материјал из кога, временом настају филозофски системи, научне расправе, књижевна дела.” (нав. према: АХМЕТАГИЋ 1999: 166).

Овакав „стваралачки” приступ материји евидентан је и у Јевтићевом тумачењу Андрића: његова личност му је повод за проматрање друштва у целини, а дело – природе самог књижевног стварања. Ове белешке (односно *Зайиси*) настајале су у приближном временском периоду (1949–1950) када и белешке о Андрићу, чиме се оправдава њихово интертекстуално сагледавање. Чак је и место писања прве свеске бележака исто; реч је о Шапцу (АХМЕТАГИЋ 1999: 166). Методологија ових беле-

⁵ Примера ради, в. Јевтићев сажет преглед стваралаштва Јована Палавестре (ТОМИЋ KOVAČ 1983: 213).

жака је идентична: и дневничке, и белешке о Андрићу почињу опажањима о времену и друштву. Док су дневничке белешке личније природе и одражавају Јевтићево душевно стање, обе врсте његових белешака доносе психолошки портрет личности о којој пише; у дневничко-мемоарским белешкама то су Бранислав Нушић, песник из Босне Исаија Митровић, професор Милан Будимир, Бранко Лазаревић. Такав је и Јевтићев приступ Андрићу.

2. Контексти рецепције Андрићевог дела

Синтетизујући Јевтићеву књижевно-научну грађу, Љубица Томић Ковач (1983: 161–260) пишчева промишљања о Андрићевом делу смешта у одељак о писцима Босне и Херцеговине, наглашавајући поднасловом одељка и Јевтићеву књижевноисторијску, и друштвеноисторијску свест о значају читаве једне генерације књижевника, од којих су најмање двојица (Андрић и Јевтић) била и у истом (Vb) разреду Велике гимназије у Сарајеву⁶, и у истом друштвенополитичком покрету. „Јевтић према писцима Босне и Херцеговине” (ТОМИЋ КОВАЌ 1983: 204), како гласи наведени поднаслов, пише из позиције вишеструке контекстуализације: из угла њиховог заједничког поимања књижевности, те деловања у средини која их је *vice versa* обликовала, из угла међусобних сукоба идејног и политичког карактера (који нису били ретки), кроз контекст „регионалне књижевности” у смислу маргинализоване „другоразредне” (ТОМИЋ КОВАЌ 1983: 204) у односу на београдски и загребачки књижевни центар, што га је нарочито мотивисало да се, без обзира на квантитет свог књижевнокритичког текста (кратког прегледа, осврта, огледа, белешке, есеја) нарочито усмери ка естетској вредности, доприносу и књижевноисторијском ситуирању дела стваралаца из Босне и Херцеговине у тадашњу југословенску књижевност. Иако, као што смо истакли, није велик опсег појединачних књижевнокритичких радова Боривоја Јевтића, широк је дијапазон писаца чије је стваралаштво промишљао; њега чине дела Милоша Видаковића, Јова Варагића, Драгутина Радуловића, Велимира Јелића, Владимира Гађиновића, Драгутина Мраса, Димитрија Митриновића, Хамза Хума, Марка Марковића, Ива Андрића, Јована Палавестре, Велимира Мандића, Алексе Шантића, Исака Самоковлије, Јована Радуловића, Хусније Ченгића, Ђамила Сијарића, Душана Ђуровића и др. (нав. према: ТОМИЋ КОВАЌ 1983: 204–224).

Ни рецепција Андрићевог стваралаштва у Јевтићевом књижевнокритичком опусу није лишена наведених контекста, нити структуре, нарочито ако се задржимо на Јевтићевим текстовима објављеним за живота. У том погледу, последњи Јевтићев објављен текст о Андрићу датира из 1929. године. Реч је о тексту О Иви Андрићу, објављеном у *Преилегу*, док његова специфичност јесте у Јевтићевој наградњи увида о Андрићевом делу савременом рецепцијом његовог стваралаштва; тако ће нарочито похвалити запажање Миодрага Пешића о Андрићевом дуалитету (ТОМИЋ КОВАЌ 1983: 212), а ово запажање постаће Јевтићева мисао водиља у потоњем проучавању Андрића, похрањеном у Јевтићевој заоставштини, а објављеном 1988. године под насловом „Белешке о Иву Андрићу”. Већ приликом при-

6 В. фотографију „Излет ђака Vb разреда Велике гимназије у Сарајеву на Иван-планину 1909. године” (КАРАУЛАЦ 1988: 141).

ређивања истакнуто је да текст доноси „један непознат Андрићев портрет” (КАРАУЛАЦ 1988: 137). Из угла Јевтићевог књижевнокритичког опуса, текст доноси и „другачијег” Јевтића, у чијој методологији учачавамо структурализам и наратологију.

3. Јевтићев Андрић

Као књижевни критичар, Боривоје Јевтић је пратио све фазе Андрићевог стваралаштва. У првим Андрићевим делима учачава оваплоћење својих књижевних назора; тако сматра да ће *Ex Ponto* остати „нарочит документ једног снажног духа који се умео да дигне изнад слепе мржње и распасаних страсти једног барбарског доба које се заглашило у сопственом трулежу.” (ЈЕВТИЋ 1918: 27–28). Насловом свог књижевнокритичког текста („Једна светла књига”) Јевтић подцртава изузетност овог писца (*йесника йо йревасходсйву*, ЈЕВТИЋ 1923: 27) у својим раним књижевним радовима. У овом тексту нарочито је хваљен субјективни аспект Андрићевог стваралачког процеса – животна снага његовог духа, мисаоност (богатство унутрашњег света), стоицизам и сл., што је допринело свежини Андрићевог израза и убедљивости његовог „лирског сведочења” (ЈЕВТИЋ 1918: 27). Јевтићева импресионираност (коју ћемо преименовати у опседантност) Андрићем и његовим делом навели су Љубицу Томић Ковач (1983: 212) да Андрића назове „Јевтићевим писцем”, односно писцем по мери Јевтића ствараоца и критичара. Иако је то у одређеној мери лични утисак, потоњи, позни Јевтићеви текстови о Андрићу показују супротност у тумачењу дела, а пре свега Андрићеве личности, мотивисану осећајем у којем се могу разазнати љутња и разочарење као доминантни тонови, а све на фону некада заједничком политичког усмерења.

Први Андрићев прозни радови (*Пуић Алије Ђерзелеза*) су високо вредновани у Јевтићевим књижевнокритичким текстовима. Овде Андрића назива правим *обновићелѐм жанра йрийовейке* у Босни и Херцеговини (ЈЕВТИЋ 1923: 27–28). У каснијим текстовима Јевтић ће писати о Андрићу и са књижевноисторијског аспекта, називајући га послератним писцем, а његово дело „стваралачком споном” (ЈЕВТИЋ 1923: 27–28) генерације која се обликовала уочи Првог светског рата и младих међуратних стваралаца. Међутим, најдужи (и по увидима најдубљи) Јевтићев текст о Андрићу остаје у рукописној заоставштини овог писца.

„Белешке о Иву Андрићу” су, претпоставља се, писане 1947/1948. године, током Јевтићевог боравка у Шапцу (КАРАУЛАЦ 1988: 137), након боравка у београдском затвору (новембра 1944), и потоњег изгнанства из ове престонице (априла 1946). Приређивач Јевтићевих бележака о Андрићу наводи да је контекст њиховог настанка Јевтићево шире промишљање над властитом судбином изгнанника, „старог фашистичког измећара” (КАРАУЛАЦ 1988: 138), без могућности налажења службе сразмерне његовом образовању и искуству. „На почетку својих дугих шабачких времена, која ће потрајати све до августа педесет и друге, Јевтић започиње и ову своју пасионирану истрагу над Андрићем, другом из младости, са којим је заједно почео своју књижевну каријеру и прешао добар део историјског пута своје генерације.”, закључује Караулац (1988: 138), сугеришући нам тиме да „потрагу за Андрићем” тумачимо у кључу Јевтићеве потраге за собом – ствараоцем у њему

изворном поимању *делатиника*.

Јевтић је у овим белешкама сведок и судија Андрићевог делања, и дела. Као што смо нагласили, Јевтић је испратио све Андрићеве стваралачке фазе; претходно, овај тумач је (са)учествовао у Андрићевим животним фазама које су, према начелима каузалитета која је заступао Јевтић, (пре)усмеравале само Андрићево стваралаштво. У овим белешкама и Јевтић показује своју дуалну стваралачку природу: упитан над Андрићевим животом, и делом, Јевтић износи низ рефлексија о самом стваралаштву, улазећи у диспут са својим дотадашњим књижевно-идеолошким назорима. Сам Иво Андрић нам се овде, на тренутак, показује у светлу књижевног јунака, обликованог (карактерисаног) пре свега са етичког аспекта од стране приповедача-медитативисте, аутора бележака. На лиминалној позицији психолошких и етичких координата Андрићевог лика, Јевтић истиче „бестрасност, принцип ћутања и самосавладавње” (КАРАУЛАЦ 1988: 139), уједно атипичне црте ствараоца босанскохерцеговачког поднебља на којима је Андрић радио „са једном брижљивошћу којој нема премца ни у историји наше књижевности, ни у историји наше балканске карактерологије” (ЈЕВТИЋ 1988: 156).

У инципиту бележака о Андрићу Јевтић (1988: 147) истиче „двоструку занимљивост” његових дела, што на фону претходних запажања можемо тумачити као двоструку инспиративност Андрића и његовог дела за такође најмање два система вредности те генерације: постојаних (које заступа Јевтић) и оних ређих путева, којима „припада” Андрићев. Но, у наставку текста, упркос интригирању читаоца, Јевтић стишава тон и сужава поглед ка Андрићевом делу, мимо контекста. Такође, упркос уводним импликацијама, једини контекст у који Јевтић (1988: 147) иницијално смешта Андрићево дело јесте корпус рођених стваралаца – платонистички виђених песника: „Иво Андрић као да је један од оних писаца који се рађају готови”. То иницијално уочено обележје, по Јевтићу остаје једино постојано обележје Андрићевог дела.

У наставку сваке белешке (означене арапским цифрама), Јевтић ће укрштати психолошку карактеризацију самог писца (која нам изнова потврђује општа запажања Андрићевих савременика о пишчевој ћутљивости и затворености) и каузалитет између тематско-мотивског слоја дела и периода пишчевог живота. Међутим, Јевтић ће у сваку констатацију уткати импликације за критичко-иронијско промишљање Андрићеве личности: затвореност и безличност се овде могу тумачити као усвојен/стечен/изграђен метод функционисања са циљем самозаштите. Стога Јевтић и у Андрићевом исповедном делу *Ex Ponto* не налази искреност, непосредност, блискост као иманентне одлике исповести. Јевтић замера Андрићу мирноћу и повученост, у којима је стварао сва три романа, у бурном периоду окупације (Београд; 1942–1944). Јевтићева реторичка питања прерастају у осуду самог Андрића:

„Сви ми који смо преживели те дане у Београду или у његовој најближој околини, сећамо их се са ужасом. Зар се у то време могло мирно држати перо у руци и копати над једном равнодушном иако, свакако, изузетном темом као што је тема о некој сарајевској госпођици Рајки Радаковић која је морбидно оличење тврдичлука? Савршен унутрашњи мир при општој беди...” (ЈЕВТИЋ 1988: 148).

Јасно је да „осуда” Андрића произилази из Јевтићевог скерлићевско-виталистичког погледа на књижевност и шире, сагледавања уметности кроз друштвену функцију као примарну. Када је реч о Андрићевом делу мимо наведених контекста, у средишту Јевтићевог тумачења је стил; управо је овај елемент, у Андрићевом делу „чешљан” (ЈЕВТИЋ 1988: 148) и уједначен, што је Јевтићев аргумент више о Андрићевој парадоксалној „смирениости” у невремену наше историје.⁷ Овакви ставови наводе нас за закључак да Јевтић као књижевни критичар (али и стваралац) остаје доследни реалиста у виђењу садржаја и функције књижевности; она мора бити слика и одраз времена, простора (стварности) и као таква документ/сведочанство и сведочење о животу у једном времену. Ескапистичка нит и каткад естетика бивају „изгнани” из Јевтићевог поетичког система. Андрић-ескаписта у времену када треба деловати бива осуђен не само као стваралац: „Да ли је он уопште физички човек и социјално биће?” (ЈЕВТИЋ 1988: 149) Међутим, памфлетски слој Јевтићевих бележака бива ублажен наводним позивањем на туђе речи о Андрићу, формулама усменог сведочења (*йрича се, кажу* и сл.).

Значајан део Јевтићевих бележака, нарочито друге, посвећен је (психо)анализи страха, такође кроз контексте који су својствени Јевтићу као књижевном критичару, док се „тон” оваквих сегмената протеже од рефлексije, преко солилоквија до диспута.⁸ У контексту Андрићеве стваралачке природе, али и саме личности, Јевтић деконструира претходно наведено одсуство страха у смеру савршене равнодушности према околностима – јединки, ближњима, друштву; историјском времену. Овим се наглашава наводна „необичност” Андрићеве природе, а заправо подцртава Јевтићев негативан критички став према Андрићевом (не)учествовању у *књижевној мисији*. Полазећи од Андрићеве личности, Јевтић (1988: 151) наставља пут тумачења његовог стваралачког односа према осећањима попут „усамљености, личне издвојености и страха”.

Међутим, како је, не само као вршњак, већ и помни тумач Андрића и његовог дела (на фону претходних одељака рада појашњава се овакво раздвајање), био *сведок* свих његових стваралачких фаза, Јевтић износи запажање да се Андрић чак ни у позној фази стваралаштва није уклопио у Јевтићево виђење писања књижевности као друштвене улоге. По Јевтићу, развој у идеолошко-политичкој линији јесте природан оквир стваралачког процеса. Међутим, по њему, Андрић се није развио већ *йроменио*.

4. 1. Андрићев(ски) страх

У контексту Андрићевог живота и стваралаштва, Јевтић је усмерен ка

⁷ У белешци бр. 5 Јевтић (1988: 163) иронично пореди Андрићеву смиреност у времену окупације: „остаје миран, као запечаћен”.

⁸ У односу на Јевтићево тумачење Андрићеве психологије страха, постоји низ огледа о мотиву страха и његовим значењима у Андрићевим делима; в. Јасмина Ахметагић, „Страх од женског *Аникина времена*”, Мирјана Бечејска, „Кратка историја једног дугог и великог страха: приповетка *Књија Ива Андрића*”, оба у: Драган Танчић (ур.), *Страх у научном и уметничком стваралаштву: темељски здорник*, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 2022, стр. 17–30; 55–68. В. и: Marica Grigić, „Motiv straha u kratkim prozama uzbirci *Deca*”. У: *Hum*, Mostar, br. 8. S, 2012, 277–287.

нејприродности *страха*, од његовог дефинисања до манифестовања у дуалитету живота и стварања овог писца. Јевтић (1988: 151) закључује да Андрић (као и његови приповедачи) страх сагледава као „питање личне културе”, односно као „некултивисано” осећање „људи неуких и заосталих”. Доследно свом методолошком концепту, Јевтић и овом проблему приступа контекстуално, из угла религије, филозофије, психологије, али и у релацији са књижевним контекстом Андрићевог доба. На трагу најраније античке поетике, страх као прво човеково осећање на земљи кроз дијахронију књижевности узраста до (примера ради) дучићевске опсесије страхом као (стваралачки) афирмативним осећајем, те у Андрићевом делу „понире” до психопатолошке категорије одсуства страха као „последњег напора у процесу самосавладавања” (ЈЕВТИЋ 1988: 151). Међутим, колико год Јевтић био негативно одређен према оваквом виђењу страха у Андрићевом дуалитету, он зправо у том идејном слоју дела, деконструктивистички (каткад и деструктивистички) одређеном према епистемама налази величину Андрићевог дела.

Над Андрићевим (животом и) делом Јевтић приповеда по принципу развијања и уланчавања мотива страха *ћућањем*, *миром* и *самоћом* као победом над страхом у Андрићевој филозофији самосавладавања. Међутим, ни Јевтићево приповедање о андрићевском страху није лишено идеолошких коментара о самоћи као избору очувања, не себе, већ *сојсџивеној* и *најближеј* (ЈЕВТИЋ 1988: 153). Јевтићева заоставштина сведочи о његовој дубљој, суштинској, и што је важније континуираној заинтересованости за Андрићев страх. Усмеравање ка Јевтићевој и Андрићевој преписци из 1919. године води нас ка *врелу* Јевтићеве упитаности: почетком ове године Јевтић је писмом упитао Андрића, који је тада боравио у Загребу, у вези са часописом „Пламеном” и тадашњим друштвено-културним и књижевним приликама које је у великој мери „кројио” тај часопис. Андрић је одговорио писмом датираним 13. мартom. Андрић не говори „из пламена”, већ смирено, суздржано, износећи своје принципе и образлажући их – дужношћу:

„Ах, има овде и горих чуда [од „Пламена”, прим. аут.], али то не треба да те срди и збуњује. Као и моји другови узео сам принцип: радити свој посао и не обазирати се ни десно ни лијево. Ја своју дужност у Југославији видим у томе да ћутим и да тако бар за један глас умањујем каос и дреку свих око себе.” (нав. према: ЈЕВТИЋ 1988: 153)

Андрићев одговор постаје лајтмотив свих потоњих Јевтићевих приговора, изнетим у „Белешкама”.

4. 2. Андрићев принцип ћутања

Трећа Јевтићева белешка формално и садржински прераста у трактат о Андрићевом принципу ћутања. Поредивши га са Балзаковим сеоским лекаром Бена-сијем, духовно потпуно усамљеним и чудним, Јевтић (1988: 153) наставља да понире не толико у околности, колико у значење Андрићевог ћутања. Сам „принцип” ћутања је имао тридесетогодишњу генезу, а окончан је 1944. године, са ослобођењем. Међутим, време ћутања Јевтић сагледава као процес Андрићеве градње – ћути се у осами да би се ејдетски проматрало, да би се изнутра расло. Међутим, само поређење Андрића са кнежевским намесником Јованом Ристићем, чувеном по таквој особини самосавладавања, открива нам Јевтићево (1988: 156) иронично-саркастично виђење те Андрићеве особине. Јевтић чак описује Андрићеву методо-

логију самосавладавања: захваљујући дипломатској каријери успевао је да остане „чист, незаинтересован, бестрасан, скоро безличан, и непрестано нов” (ЈЕВТИЋ 1988: 156); на трагу Бранка Лазаревића који је учио језуитску црту Андрићеве личности (стечену непосредно, формалним образовањем у Травнику, али и читањем Шопенхауерових превода шпанског језуите Грацијана), Јевтић (1988: 156) закључује да је Андрић „савршено изучио руковање најпрецизнијом механиком живота”.⁹ И сам простор самоће, и ћутања, ипак остају непознаница јер се Андрић никада није изјашњавао о спознаји у том завету ћутања. Напоследку, Јевтић Андрићево ћутање и експлицитно одређује каријеристичком стратегијом: „Правио је каријеру, то је истина; и правио је под свим режимима. Шта више, што режим гори, његова каријера била је већа” (ЈЕВТИЋ 1988: 157). „Финале” четврте Јевтићеве белешке у знаку је разматрања Андрићеве дипломатске личности на релацији амбициозност – дипломатија – политика, а све под „маском ћутања”.

5. Структуралистички приступ Андрићевом делу

Од 5. белешке Јевтић се (најзад) усмерава ка Андрићевом делу, на самом почетку проучавања књижевног стваралаштва овог писца (1918–1929. године). Окретањем од ширег контекста Андрићевог (не)деловања изнова се открива лице аутентичног писца (песника) источњачке, чулне Босне и њеног човека обгрљеног фатализмом. У идејно-филозофском погледу, филозофија самосавладавања као спољашњи чинилац Андрићевог стваралачког процеса у делу овог писца развија се на балзаковско-ничеовском трагу воље за супротстављањем судбини; тачније, само дело је елемент градње система живота који је иманентан Андрићу као ствараоцу, а парадоксално је у колизији са природом босанског (и шире, балканског) човека. Андрићева филозофија живота, посведочена делом и (не)делањем („осећањем људи и оценом друштва”, ЈЕВТИЋ 1988: 163), резултат је не рвања са животом, већ са сопственом природом.

Управо на фону претходних запажања о Андрићевој стваралачкој природи Јевтић износи следеће вредности дела овог писца, и то у релацији са делима највећих писаца светске књижевности тога времена:

– у погледу мисаоности, као заједничке одлике Балзаковог и Андрићевог дела, преимућство има писац нашег поднебља због функционалности медитативних сегмената (који су, у односу на Балзакове, општег карактера), мере и укуса (ЈЕВТИЋ 1988: 171–172);

– у односу на „велике и живописне радње” Филдинга, Текерија, Балзака и Толстоја, Андрић не обухвата друштво широко, али га сагледава дубље;

– Андрићево приповедање одликује се занимљивошћу и језгровитошћу: „Он

⁹ У вези са овом темом, Јевтић, позивајући се на Бранка Лазаревића, дели мишљење у вези са Андрићевим пореклом из језуитских или фратарских кругова што, у односу на Лазаревићеву хипотезу, аргументује Андрићевом „патолошком болећивости према босанским фратрима и свему што је фратарско, која у Травничкој хроници достиже ступањ једне апологије и по цену знатних историјских одступања (ЈЕВТИЋ 1988: 156). Овакви сегменти Андрићевог дела негативно су карактерисани и од стране Слободана Јовановића који је, подсмешљиво, писца називао фра-Ивом (нав. према: ЈЕВТИЋ 1988: 156).

стеже и мисао на најуже, кад прети да ће се постати, филозофски речено, 'ствар по себи'. Он познаје тајну правога списатељства: уме да брише." (ЈЕВТИЋ 1988: 172);

– у погледу стила, Андрићева прецизност, тачност, тананост и сугестивност носе превагу над његовим „учитељем” стила, Флобером (ЈЕВТИЋ 1988: 177).

За разлику од претходних бележака идеолошко-памфлетског карактера, усмерење ка Андрићевом делу открива постојану блискост два ствараоца: Јевтић нехотице указује на њихово узајамно поверење у погледу читања рукописа и разговора о потенцијалној структури дела. Овакви сегменти нам откривају и Андрићев структуралистички поглед на књижевно дело: примера ради, Андрић је из *Травничке хронике* издацио све што је штетило композицији дела, а један од таквих елемената био је *Везиров слон*, иницијално органски неуклопљен у ток догађаја, те објављен засебно у *Полијици* 1946.

Када је реч о облицима приповедања, Јевтић (1988: 176–177) нарочито хвали Андрићеве описе, „јаке и живописне”, а у погледу тематике, као најуспелији (из угла све три функције књижевности) издваја психолошки опис гомиле (факир-фукаре) у *Госпођици*, називајући га микро-огледом о суштини прихологији „руље”.

Усмерен ка Андрићевом делу, Јевтић не само да показује разумевање његовог стваралачког процеса, већ узима и улогу браниоца Андрићевог дела, нарочито оних аспеката због којих му „приговарају”. Уз свега неколико имена таквих критичара (Бранка Лазаревића, Велимира Живојиновића, Милана Богдановића), Андрић изнова прибегава формулама усмених приговарања („извесне наше цепидлаке упозоравају”, „слушао сам како му се приговара”, „приговара му се и то...”, ЈЕВТИЋ 1988: 173), наводно изречених од обичних читалаца до наставника. Приговори се тичу садржине дела, тачније морбидних сцена, родоскрвњења и сл. Јевтић указује на психолошку мотивацију оваквих сцена, на њихову функционалност и, што је важније, тек овде (п)остаје непристрасан тумач дела којем, као што можемо видети, приступа са исте андрићевске, односно аристотеловске позиције – као *живом* организму изграђеном на каузалном „збиру искустава и опажања” (ЈЕВТИЋ 1988: 173).

Поред брисања са циљем уцеловљења структуре, Јевтић ипак не пренебрегава Андрићеву (политичко-идеолошку) аутоцензуру, те се на приговор Милана Богдановића (1946: 119–122) у вези са Андрићевом недовољном разрадом акција „Младе Босне” у роману *На Дрини Туџирија* надовезује појашњењем/контекстуализацијом оваквог пишевог поступка.

Значајна пажња посвећена је стилу Андрићевих дела. У односу на запажања претходних проучавалаца (Богдана Поповића, Слободана Јовановића, Јована Дучића и др.) о индивидуалности, свежини, живописности Андрићевог стила који се одликује и упечатљивим компарацијама, Јевтић (1988: 174) налази да Андрићева „стилска преимућства [...] леже [...] у оном осећању стварности и тачне и погођене подробности у њој”; наведеном претходе оне одлике Андрићеве природе (опсервирање у ћутању и ћутање о опсервираном) које су се, упркос њиховом негативном вредновању из угла етичке функције књижевности, позитивно одразиле на стил симетричношћу (рефлексивног и наративног дела), мером, непосредношћу у предочавању и уверљивошћу као ефекту.

Иако је Јевтић у рукопису оставио и назнаку десете белешке, овде се хронолошки завршава његово опседантно „бављење” Андрићем.

6. Закључак

Занимајући се за књижевност подједнако са тла стваралаштва, са „висине” књижевнокритичког проматрања и из књижевноисторијске „дубине” увида и повезивања, Јевтић тек у белешкама о Андрићу успева да споји („укроји”) наведене аспекте своје методологије. Ти текстови из рукописне заоставштине, који на микроплану прерастају у осврте, есеје, огледе, уз претходне рецензије и приказе Андрићевих дела, доприносе утиску Јевтићевог континуираног и опседантног „занимања” за Андрића, тачније за природу његове личности, стваралачку природу, структуру његовог дела, његов приповедни поступак, стил и сам тематско-мотивски слој. Међутим, иако су Јевтићева разматрања организована кроз фрагменте, она су интегрална: Јевтић прати *развој* Андрићевих идеја (односно) принципа до промене/преокрета његове природе, налазећи казуалитет између наведених аспеката, и указујући на њихову дубљу мотивацију. Ту се Јевтић изнова, сада психоаналитички, враћа мотивима ћутања, страха, сигурности, али из другачијег угла, односно контекста Андрићевог идејно-филозофског система грађеног „изван” самог дела. Међутим, упркос примарно позитивистичкој, тачније виталистичкој оријентацији Боривоја Јевтића (не само као ствараоца), његове белешке имплицирају путеве дубљег разумевања Андрићевог дела. Неке од тих путева је Јевтић тек прокрчио, некима је закорачио; ређе је пошао тежим путем разумевања позиције андрићевских приповедача и ликова. Тада је успевао отићи дубље, до светлости *принципа ћутања*, без страха.

Цитирана литература

- АНМЕТАГИЋ, Jasmina. „Zapisi Borivoja Jevtića”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, god. 1, br. 1, 1999, 165–179. [ориг.] АХМЕТАГИЋ, Јасмина. „Записи Боривоја Јевтића”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 1, бр. 1, 1999, 165–179.
- АНМЕТАГИЋ, Jasmina. „Strah od ženskog Anikina vremena”. U: Dragan Tančić (ur.), *Strah u naučnom i umetničkom stvaralaštvu: tematski zbornik*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, 2022, 17–30. [ориг.] АХМЕТАГИЋ, Јасмина. „Страх од женског Аникина времена”. U: Драган Танчић (ур.), *Страх у научном и уметничком стваралаштву: тематски зборник*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 2022, 17–30.
- ВЕЏЕЈСКИ, Mirjana. „Кратка историја једног дугог и великог страха: приповетка *Књига Ива Андрића*”. U: Dragan Tančić (ur.), *Strah u naučnom i umetničkom stvaralaštvu: tematski zbornik*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, 2022, 55–68. [ориг.] БЕЧЕЈСКИ, Мирјана. „Кратка историја једног дугог и великог страха: приповетка *Књига Ива Андрића*”. U: Драган Танчић (ур.), *Страх у научном и уметничком стваралаштву: тематски зборник*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 2022, 55–68.

- BOGDANOVIĆ, Milan. „Ivo Andrić: Na Drini ćuprija”. *Naša književnost*, knj. I, sv. 1, 1946, 119–122. [ориг.] БОГДАНОВИЋ, Милан. „Иво Андрић: На Дрини ћуприја”. *Наша књижевност*, књ. I, св. 1, 1946, 119–122.
- BOJANIĆ ĆIRKOVIĆ, Mirjana. „Šta književno delo Borivoja Jevtića može reći savremenom čitaocu?”. У: М. Војанић Ћирковић (прир.), *Анђелко Крстић / Боривоје Јевтић*. Антологијска едисија *Десет векова српске књижевности*. Нови Сад: Издавачки центар Матике српске, 2024, 259–268. [ориг.] БОЈАНИЋ ЋИРКОВИЋ, Мирјана. „Шта књижевно дело Боривоја Јевтића може рећи савременом читаоцу?”. У: М. Бојанић Ћирковић (прир.), *Анђелко Крстић / Боривоје Јевтић*. Антологијска едисија *Десет векова српске књижевности*. Нови Сад: Издавачки центар Матике српске, 2024, 259–268.
- BOJANIĆ ĆIRKOVIĆ, Mirjana. „Hronologija”. У: М. Војанић Ћирковић (прир.), *Анђелко Крстић / Боривоје Јевтић*. Антологијска едисија *Десет векова српске књижевности*. Нови Сад: Издавачки центар Матике српске, 2024, 259–268. [ориг.] БОЈАНИЋ ЋИРКОВИЋ, Мирјана. „Хронологија”. У: М. Бојанић Ћирковић (прир.), *Анђелко Крстић / Боривоје Јевтић*. Антологијска едисија *Десет векова српске књижевности*. Нови Сад: Издавачки центар Матике српске, 2024, 395–39.
- GRIGIĆ, Marica. „Motiv straha u kratkim prozama u zbirci Deca”. У: *Hum*, Mostar, br. 8. S, 2012, 277–287.
- JEVTIĆ, Borivoje. „Jedna svetla knjiga”. *Novo Djelo* 1/1918, 1, 27–28.
- JEVTIĆ, Borivoje. „U znaku obnovljene pripovetke”. *Uzgajatelj* 1/1923, 2, 27–28.
- JEVTIĆ, Borivoje. „Književne prilike u Bosni”, *Politika*, 21/1924, 5756, 5 (4. V). [ориг.]
- ЈЕВТИЋ, Боривоје. „Књижевне прилике у Босни”, *Политика*, 21/1924, 5756, 5 (4. V).
- JEVTIĆ, Borivoje. „O Ivi Andriću”. *Pregled*, IV/70, sv. 29, 1929, 226–227.
- JEVTIĆ, Borivoje. „Beleške o Ivu Andriću”. У: Антоније Исаковић и др. (ур.). *Sveske zadužbine Ive Andrića*, godina VII, sveska 5. Београд, јун 1988, 147–180. [ориг.] ЈЕВТИЋ, Боривоје. „Белешке о Иву Андрићу”. У: Антоније Исаковић и др. (ур.). *Свеске задужбине Иве Андрића*, година VII, свеска 5. Београд, јун 1988, 147–180.
- KARAUŁAC, Miroslav. „Jedan nepoznat Andrićev portret”. У: Антоније Исаковић и др. (ур.). *Sveske zadužbine Ive Andrića*, godina VII, sveska 5. Београд, јун 1988, 137–146. [ориг.] КАРАУЛАЦ, Мирослав. „Један непознат Андрићев портрет”. У: Антоније Исаковић и др. (ур.). *Свеске задужбине Иве Андрића*, година VII, свеска 5. Београд, јун 1988, 137–146.
- TOMIĆ KOVAČ, Ljubica. *Književo djelo Borivoja Jevtića*. Sarajevo: Svjetlost, 1983.

Mirjana Bojanić Ćirković

RECEPTION OF ANDRIĆ'S LITERARY WORK IN THE PAPERS OF BORIVOJE JEVTIĆ

Summary

In relation to the more explicit analogies between the works of Ivo Andrić and Borivoje Jevtić, present in terms of their historical period, regional space, literary-historical period, and also part of the political activity in “Young Bosnia”, this work is directed towards a topic that is also important in the domain of literary criticism of Jevtić's work, and obsessive in the overall activity of Borivoje Jevtić - writer, journalist, editor, director, culturally engaged worker. Interpreting Jevtić's material about Andrić's work - notes, records, essays, without bypassing the mentioned contexts of Jevtić's reaching out to Andrić and his work, we can better understand Jevtić's literary criticism method. The research shows that the scheme of Jevtić's short reviews through the social-political and literary-historical context of the “appearance” of the writer, a brief overview of his literary development, a concise overview of the reception of his work, an explanation of his typical and specific poetic features, a direction towards the most significant work and an explicit evaluation of the aesthetic value of the given work and the overall creativity, as well as pointing to the contribution to the environment in which he was shaped as a writer and to whom he addresses himself as a creator, in the notes on Andrić, it is further complicated (becomes more complete), but also changes in the direction of the structuralist-narratological direction.

Keywords: reception, literary criticism, positivism, vitalism, structuralism, Ivo Andrić

